

РОЗДІЛ І. ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВО ТА ПАМ'ЯТКООХОРОННА СПРАВА

УДК 008-48.42(477)

Р.В. Харковенко

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ЯК ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОГО НАДБАННЯ

У статті розглядаються та аналізуються питання сучасного стану сфери охорони культурної спадщини України як складової частини загальноєвропейського культурного надбання.

Ключові слова: *об'єкт культурної спадщини, пам'ятка культурної спадщини, культурна спадщина, Міжнародна міжурядова організація організації об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури, Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини.*

Українська культурна спадщина не може бути відірваною цариною від всього навколишнього світу і має вивчатись як складова частина загальноєвропейського культурного надбання. Постановка проблеми полягає в розгляді системності всесвітньої культурної спадщини, зокрема європейського та українського культурного надбання. В цьому контексті і викладений основний матеріал статті.

Питання національної культурної спадщини України достеменно не вивчене, незважаючи на те, що до його висвітлення в своїх працях зверталися Г. Курас, О. Нестуля, П. Тронько, М. Богуславський, Л. Прибега, В. Акуленко, Л. Гріфен, О. Титова, В. Вечерський, В. Горбик, Г. Денисенко, Г. Андрес, Т. Курило, В. Жадько, О. Присяжнюк, В. Холодок, В. Литовченко та інші дослідники. У нашій статті ми розглянемо проблеми створення ефективної системи захисту культурної спадщини в державі, об'єднання зусиль органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадськості у вирішенні питань збереження об'єктів культурної спадщини України. Завдання дослідження полягає в розкритті і презентації української культурної спадщини як складової частини загальноєвропейського культурного надбання.

Суттєвим фактором розквіту світової цивілізації були і залишаються загальнолюдські цінності та їх всебічний вплив на процеси, що відбуваються в різноманітних сферах суспільного буття. До таких цінностей можна віднести і пам'яткоохоронну діяльність, яка відіграє значну роль в економічному, політичному та культурному житті сучасних держав.

Наша країна може пишатися не тільки багатою культурною спадщиною, яку складають численні історико-культурні раритети, але й сильною вітчизняною школою фахівців у сфері охорони пам'яток, реставрації, історії архітектури та мистецтвознавства. Обсяг і світова значущість нашого національного надбання, історична глибина його витоків, багатство міжнародних, міжкультурних

зв'язків, про які красномовно свідчать збережені артефакти, ставлять Україну в один ряд із найбільш культурно розвиненими країнами Європи, що покладає високу відповідальність на органи державного управління в галузі охорони культурної спадщини. У той же час її актуалізація та збереження є двоєдиним завданням як держави, так і суспільства [1].

Повсякчасним також стало явище ситуативного будівництва в межах історичних ареалів міст, де здійснюється найбільш активне інвестування. Так, суттєвою загрозою є на сьогодні будівництво в охоронних (буферних) зонах об'єктів, які належать до Світової спадщини Міжнародної міжурядової організації об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури (далі – ЮНЕСКО). Наявне розгортання масштабних урбаністичних процесів, особливо в столиці, дуже негативно впливає на традиційне середовище культурних пам'яток, що створює небезпеку занесення окремих пам'яток до Списку об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО, які знаходяться під загрозою знищення. Все це не тільки зменшує туристичну привабливість України, але й завдає відчутного удару по престижу держави, яка обрала європейський вектор розвитку.

До проблем, пов'язаних із використанням прилеглих до пам'яток територій, можна віднести не тільки наявність самочинної забудови, що впливає на стан збереження та видове розкриття визначних об'єктів культурної спадщини, але й відсутність чітких правил щодо режиму використання території, пов'язаних з колізіями в нормативно-правових документах – незрозумілість, неконкретність визначень, а відтак і вільне тлумачення законів та підзаконних актів. Фахівці також нарікають на недостатню прозорість інвестиційних механізмів. Та й самі забудовники часто порушують закони, не виконують рішення та вимоги органів місцевого самоврядування з розробки детальних планів територій, ігнорують приписи державних органів влади, спричиняючи шкоду історичному ареалу. Приміром, Закон України «Про регулювання містобудівної діяльності» в загальних рисах визначає механізм охорони та використання територій з особливим статусом, зокрема шляхом встановлення у планах зонування територій. Проте, відсутність практичної реалізації цього механізму створило таку загрозу, яка вже призвела сьогодні до втрати або спаплюження багатьох об'єктів культурної спадщини через хаотичний, несистемний підхід [2].

Аби подолати ці негаразди в пам'яткоохоронній сфері та зберегти історичні місця в їх первинному вигляді, 23 жовтня 2014 року Кабінет Міністрів України схвалив запропонований Міністерством культури України проект Закону «Про введення мораторію на будівництво об'єктів в охоронних (буферних) зонах та на прилеглих територіях об'єктів всесвітньої спадщини, історич-

но сформованих частинах населених пунктів, внесених до Списку історичних населених місць України». Перш за все це стосується Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької областей та міста Києва, де знаходиться переважна більшість об'єктів всесвітньої спадщини. Це був саме той крок, якого в ЮНЕСКО чекали від України з 2009 року, а громадськість безрезультатно вимагала від міністрів попередніх урядів забезпечити об'єкти Світової спадщини шляхом заборони будівництва поблизу охоронних зон, що є співзвучним з європейськими законами й піднімає міжнародний авторитет України [3].

Втім, боротьба із «забудовниками» нашої історії не видається аж надто легкою. Є, до того ж, різні способи вирішення питань. На нашу думку, потрібно якнайшвидше оголосити мораторій на будівництво в охоронних зонах і врешті домогтися від влади реальних кроків боротьби із незаконними забудовами в столиці, а у виконавчому органі Київської міської ради (Київська міська державна адміністрація), у той же час, виступають з ініціативою створити новий орган для контролю за махінаціями в будівельній сфері – Громадську раду з питань проблемного будівництва.

Складається враження, що всю суть боротьби проти злісних інвесторів чиновники намагаються звести виключно до створення низки контрольних і перевіряючих органів, щоб знати, що ж такого набудували компанії та хто підготував для них необхідні дозволи й документи. А чи дійде до реального притягнення винних до адміністративної чи кримінальної відповідальності – невідомо, оскільки цьому ще може завадити сильне будівельне лобі. Для будівельних компаній та окремих власників земельних ділянок у буферних зонах прийняття мораторію є «питанням, подібним до смерті».

В пам'яткоохоронній галузі відсутня єдина корупційна вертикаль, проте заробляють різні відомства. Деколи це одні й ті самі особи з пам'яткоохоронних структур, які вибудовують під себе дозвільну систему або лобіюють створення управління чи департаменту в органах державної влади. Наприклад, у «чорному списку» містозахисного руху найвідомішої ініціативи «Збережи старий Київ» є, окрім власне прорабів та забудовників, прізвища чиновників, які докладали рук до занепаду пам'яток, обгрунтовуючи дозвіл на їхнє знесення.

У 2012 році Міністерству культури України було передано абсолютно непригаманні йому функції. Тоді ж внесли зміни до Закону України «Про охорону культурної спадщини» [4], внаслідок чого всі питання зосереджувалися в руках керівників Департаменту культурної спадщини (сьогодні – Управління охорони культурної спадщини Міністерства культури України). Повністю було ліквідовано вертикаль структурних підрозділів з охорони культурної спадщини в усіх обласних та міських держадміністраціях. Натомість створили територіальні представництва міністерства, які фактично виконували роль наглядачів.

На той час монополічним органом, який видавав місто-

будівні обгрунтування, був Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень (сьогодні – Український державний інститут культурної спадщини). Саме цей інститут і видав більшість історико-містобудівних обгрунтувань, що дозволяли незаконні будівництва. Тож, вся та критика не через заміну керівників підприємств, а через те, що було перекрито всі погодження висотних будівництв.

Загалом, за останні роки пам'яткоохоронцям вдалося досягти чимало. Здійснивши аналіз боротьби за збереження й охорону пам'яток культурної спадщини в Україні, можна дійти висновку, що перемог не так багато, на жаль, але вони – гучні. Так, на засіданні Київської міської ради 22 січня 2015 року було прийнято рішення про тимчасовий мораторій на будь-яке будівництво поряд із Софією Київською та Києво-Печерською лаврою, на чому наполягали і громадськість, і ЮНЕСКО. Тепер у це важко повірити, але в охоронній зоні Національного заповідника «Софія Київська» за останні роки корумпованими чиновниками було виділено понад 50 ділянок під забудову. Тобто, тут могли вирости ще 50 висоток. Частина цих проєктів, на жаль, вже реалізовано. Або слід згадати резонансну подію щодо обвалу частини огорожувальної стіни на території Національного заповідника «Софія Київська».

Складна ситуація нині фіксується із спорудами комплексу Києво-Печерської лаври. Згідно з українським законодавством у сфері охорони культурної спадщини, будь-які будівельні заходи в заповіднику мають бути спрямовані на збереження історико-архітектурного середовища, створеного упродовж століть. Тобто, разом із проведенням необхідних ремонтно-реставраційних робіт тут допустимі ремонт і реконструкція інженерних мереж, дренажної системи, протипаварійні й протизсувні роботи тощо. Але не спорудження нових будівель, адже архітектурний комплекс Лаври входить до Списку об'єктів ЮНЕСКО.

Останнім часом за ініціативи Українського товариства охорони пам'яток історії та культури наукова громадськість Києва провела кілька круглих столів щодо інтенсивного процесу руйнації печер на схилах Нижньої лаври, який посилюється у зв'язку з будівництвом тут нових споруд на спайних фундаментах. Однак, злочинне будівництво на схилах Дніпра триває, руйнуючи лаврський архітектурний ансамбль і, зокрема, таку унікальну київську реліквію, як знамениті печери на Печерських пагорбах.

Невтішна ситуація з об'єктами Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО й у Львові, де постійно виникають скандали навколо незаконного будівництва не тільки в буферній зоні, а й на території самої пам'ятки – ансамблю історичного центру Львова. Тут, на 150-ти гектарах, розташовано десятки пам'яток, сотні об'єктів. І на цій території зараз немає єдиного господаря, який би міг контролювати збереження культурної спадщини. Юридично ним є лише Міністерство культури. А це – чиновники, які перебувають у Києві. Місцеві органи мають повідомляти центральні про порушення, а ті – реагувати. Така реакція затягується деколи на місяці. Сам процес неконтрольований.

Будь-хто може знести пам'ятку чи перебудувати. Як наслідок – руйнуються старі кам'яниці, забудовується майже кожний квадратний метр землі [5].

Львів і Київ уже отримували попередження Комітету збереження Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО про виключення їх зі списку. І це може статися, якщо не припинити таку злочинну діяльність. Та як запровадити міжнародний контроль над Херсонесом Таврійським в окупованому Криму, де внаслідок мілітаризації території існує небезпека знищення безцінних культурних шарів, а також залишків міської забудови пам'ятки? Питання залишається відкритим [6].

Дотепер охорона культурної спадщини в Україні базувалась на розподілі повноважень між центральним і місцевими органами управління. Центральний орган (Міністерство культури України) опікується пам'ятками національного значення, а обласні – місцевого. Об'єкти ЮНЕСКО – це пам'ятки, включені до Списку об'єктів всесвітньої спадщини. Вони, зрозуміло, мають також загальнодержавне значення. Тобто, лишаючи за собою самі тільки об'єкти всесвітнього значення та пам'ятки, що входять до складу державних заповідників, Міністерство культури «позбавляється» щонайменше семи сотень інших пам'яток національного значення, перекладаючи відповідальність за їх долю на місцеві органи.

В європейських країнах за кожним низовим працівником-пам'яткоохоронцем закріплено певну кількість пам'яток, за яку він персонально відповідає. Для цього розроблено відповідні форми, які заповнюються під час огляду. Ще передбачено фото- або відео-фіксацію, та, що для нас зовсім немислимо, компенсацію витрат на проїзд до пам'яток та за певну роботу. Натомість у нас існує, приміром, одна область, де на обліку перебуває 4700 пам'яток. А у складі пам'яткоохоронного «органу» там працює лише дві особи. Їм платять тільки невелику зарплату. Витрат на відрядження, спорядження, канцелярію ніколи не було і не передбачено в майбутньому. Така система не може ефективно працювати, хай за будь-якої моделі розподілу повноважень.

Більше того, у значній кількості регіонів навіть укладені на пам'ятки охоронні договори ніколи не перевірялися. Ще одна дивна позиція – сприймати об'єкти, включені до Списку Світової спадщини ЮНЕСКО, як окрему категорію пам'яток. Насправді категорії інші – пам'ятки національного та місцевого значення. Список ЮНЕСКО лише певною мірою свідчить про цивілізованість або престиж, але є дуже показовим з точки зору загального стану охорони пам'яток у кожній конкретній країні. Україну наразі репрезентовано 7 об'єктами, причому не всі з них належать до компетенції Мінкультури. До прикладу, Росія має 26 об'єктів, а Франція – 41. Тож постає логічне питання: чому Міністерство культури планує зберегти за собою лише контроль за об'єктами ЮНЕСКО та національними заповідниками? Адже тоді будь-який обласний орган охорони матиме в рази більше пам'яток та

повноважень, ніж центральний орган, який перетвориться на щось, вочевидь, штучне та непотрібне.

Взагалі, усі останні розмови про включення до закону окремих норм стосовно пам'яток ЮНЕСКО вбачаються суцільним непорозумінням. Чинovníки ЮНЕСКО неодноразово наголошували, що наше пам'яткоохоронне законодавство недосконале та недостатнє, через що страждають і пам'ятки ЮНЕСКО. Але замість того, щоб виправити закон стосовно усіх пам'яток, ми запроваджуємо статті, які підсилять захист лише кількох об'єктів [7].

Слід зазначити, що у нас фактично так і не склалося дієвої системи охорони культурної спадщини. Отже, тут необхідні реформаторські заходи з урахуванням міжнародного досвіду. Очевидно, що законодавча база потребує подальшого вдосконалення. І надалі при підготовці правових актів повинна бути чітко визначена пріоритетність вимог охорони культурної спадщини над містобудівною діяльністю. Необхідно розвивати міжнародне співробітництво у сфері збереження та актуалізації культурної спадщини як на державному, так і на громадському рівнях.

Україна на сучасному етапі продовжує активно вибудовувати свої стосунки з ЮНЕСКО, яка відіграє важливу роль в пам'яткоохоронній справі України і всього світу і покликана зберігати й охороняти культурну спадщину незалежно від того, на території якої держави розміщена та чи інша пам'ятка культурної спадщини. Так, 7 жовтня 2015 року Верховна Рада України ухвалила Закон від 07.10.2015 № 720-VIII «Про приєднання України до Міжнародного центру вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей» [8], членство в якому набирає чинності для України через тридцять днів після отримання Генеральним директором ЮНЕСКО офіційної заяви України про приєднання. Набуття Україною такого роду членства сприятиме об'єднанню зусиль сторін щодо збереження і відновлення культурних цінностей у світовому масштабі, зокрема шляхом ініціювання, розвитку, надання сприяння та підтримки умов для співробітництва [9].

Великі перспективи має співпраця з Міжнародною радою з питань пам'яток і визначних місць (ICOMOS). Пріоритетним завданням нашої культурної політики у найближчі роки має стати збільшення української частини Списку світової спадщини ЮНЕСКО. Необхідно приділяти достатньо уваги розвитку міжнародної співпраці в туристичній сфері. Повна, атрактивна, постійно актуалізована інформація про українські пам'ятки, визначні місця, музейні колекції має стати невід'ємною частиною європейського інформаційного простору. Необхідно залучати внутрішні й іноземні інвестиції в розбудову сучасної туристичної інфраструктури, включати до туристичних маршрутів якомога більше об'єктів з усіх регіонів України [10].

Не менш важливим фактором ефективного збереження, відновлення та використання культурно-історичної спадщини є тісна взаємодія з інституціями громадян-

ського суспільства. Це підтверджено успішним досвідом активної й послідовної гуманітарної політики найрозвинутіших країн сучасної демократії. Адже без громадянського суспільства немає правової держави. Актуалізація національної культурної спадщини як частини загальноєвропейського надбання – важливий напрям гуманітарної політики. Вона сприятиме утвердженню України в європейському цивілізаційному просторі, а також консолідації українського суспільства, формуванню української політичної нації.

Сьогодні органами державної влади розробляється Концепція державної політики реформування сфери охорони нерухомої культурної спадщини (далі – Концепція). Метою Концепції є створення ефективної системи захисту культурної спадщини в державі, виявлення, використання її культурно-просвітницького, туристичного, економічного й іншого потенціалу та забезпечення провадження комплексної, послідовної і скоординованої діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських об'єднань із її реалізації.

Реалізація Концепції здійснюється в два етапи.

На першому етапі (2018–2020 роки) передбачається:

- створення сприятливих умов для виявлення і використання культурно-просвітницького, туристичного, економічного та іншого потенціалу об'єктів культурної спадщини;
- розроблення і прийняття змін до Закону України «Про охорону культурної спадщини» та інших законів України;
- вдосконалення нормативно-правової бази щодо забезпечення реалізації державної політики реформування сфери охорони культурної спадщини;
- розроблення та затвердження регіональних програм у сфері охорони культурної спадщини;
- запровадження інформаційної системи обліку культурної спадщини;
- інвентаризація об'єктів культурної спадщини.

На другому етапі (2020–2025 роки) передбачається:

- розроблення та затвердження Державної програми охорони культурної спадщини на 2020–2025 роки;
- створення ефективної системи обліку та охорони культурної спадщини;
- створення дієвого механізму контролю і нагляду у сфері охорони культурної спадщини;
- формування сприятливого інвестиційного клімату з метою поліпшення охорони культурної спадщини.

Слід констатувати, що ціль Концепції досить амбітна, проте її реалізація потребуватиме кропіткої праці упродовж наступних років як фахівців Міністерства культури України, так і регіональних пам'яткоохоронців.

Очікуваними результатами реалізації Концепції мають бути:

- створення якісної нової, ефективної системи виявлення, обліку, охорони і збереження культурної спадщини;
- створення механізмів для виявлення, розширення та використання культурно-просвітницького, туристично-

го, економічного та іншого потенціалу об'єктів культурної спадщини;

- активізація участі громадських інституцій у формуванні та реалізації державної політики у сфері охорони культурної спадщини;
- створення умов для поліпшення збереження історичної пам'яті.

Тобто, ми бачимо, що Концепція прописана досить професійно, якісно і прагматично, але, як засвідчує практика у нашій країні, питання полягає в площині виконання написаного і реалізації прийнятого документа (Конституція України, закони України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти, концепції, програми тощо).

Необхідно зазначити, що для покращення функціонування галузі охорони культурної спадщини наразі Міністерством культури України готуються зміни до Закону України «Про охорону культурної спадщини» [4].

Таким чином, в Україні давно назріло питання створення дієвої та ефективної системи державного управління у сфері охорони культурної спадщини. Адже вказана система – це стрижень, основа, фундамент і запорука збереження об'єктів і пам'яток культурної спадщини України. На нашу думку, сьогодні необхідно спрямувати всі зусилля органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадськості на вирішення означеного питання. Від цього, безпосередньо, залежить, в якому обсязі і якому стані ми передамо об'єкти культурної спадщини наступним прийдешнім поколінням.

ПОСИЛАННЯ

1. Спадщина. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spadshina.org.ua/index.php?sID=32&itemID=32>.
2. Про введення тимчасової заборони у сфері містобудівної діяльності. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: idealist.od.ua/files/manmrnote_sergijsarafanyuk58.doc.
3. Уряд підтримав законопроект про мораторій на будівництво поблизу об'єктів спадщини ЮНЕСКО. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://espreso.tv/news/2014/10/23/uryad_pidtrymav_zakonoproekt_pro_moratoriy_na_budivnyctvo_poblyzu_obyektiv_spadschyny_unesko.
4. Закон України від 25.05.2017 № 1805–14 «Про охорону культурної спадщини» (в редакції від 03.08.2017 № 2073–19). – www.rada.gov.ua.
5. Столярчук І. Щодня втрачаємо якусь історичну пам'ятку / Іван Столярчук ЮНЕСКО. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/culture-newspaper/_sodnya-vtrachayemoyakus-istorichnupamyatku/635548.
6. Кузьменко Т. Чиновники за великі гроші погоджують перебудову й забудову в межах буферних зон пам'яток // Кузьменко Тетяна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/culture-newspaper/_cinovnikiza-veliki-groshi-pogodzhuyut-perebudovi-j-zabudovi-v-mezhah-bufernih-zonpamyatok/635545.
7. Левада М. Діагноз: дерегуляція / Максим Левада. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prostir.museum.ua/post/35847>.
8. Закон України від 07.10.2015 № 720–VIII «Про приєднання України до Міжнародного центру вивчення питань збереження та відновлення культурних цінностей». – www.rada.gov.ua.
9. Руда О. Верховна Рада прийняла закон щодо збереження та відновлення культурних цінностей / Оксана Руда. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?verhovna_rada_priynjala_zakon_shhodo_zberezhennya_ta_vidnovlennya_kulturnih_tsinnostey&objectId=1368347.
10. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/-/files/poslannya2012-993d0.pdf>.

Харковенко Р.В. Актуальные вопросы национального культурного наследия Украины как части общеевропейского достояния

В статье рассматриваются и анализируются вопросы современного состояния сферы охраны культурного наследия Украины как составной части общеевропейского культурного достояния.

Ключевые слова: объект культурного наследия, памятник культурного наследия, культурное наследие, Международная межправительственная организация организации объединенных наций по вопросам образования, науки и культуры, Концепция государственной политики реформирования сферы охраны недвижимого культурного наследия.

Kharkovenko R.V. Topical issues of the national cultural heritage of Ukraine as an part of the common European heritage

The article examines and analyzes the issue of the current state of the sphere of protection of cultural heritage of Ukraine as an integral part of the European cultural heritage.

Key words: a cultural heritage object, a cultural heritage monument, a cultural heritage, International intergovernmental organization of the organization of united nations on education, science and culture, Concept of the state policy of reformation of the sphere of protection of immovable cultural heritage.

28.02.2018 р.

УДК 061.23: [316.334.3 + 008](477)

**Г.М. Бичковська
А.О. Горькова**

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА
КУЛЬТУРНІ ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ
ЦЕНТРУ ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА
НАН УКРАЇНИ І УТОПІК**

У статті зроблено спробу розкрити трансформацію форм та напрямів діяльності державних та громадських установ з охорони, вивчення і використання культурної спадщини в Україні, що передували появі Центру пам'яткознавства НАН України і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Пам'яткоохоронну справу розглянуто як поступальний та нерівномірний процес, що зароджується із появою одиничних осередків дослідження пам'яток і розвивається у складну систему.

Ключові слова: Центр пам'яткознавства, громадські та державні організації, пам'яткознавство, історико-культурна спадщина.

На сьогодні актуалізувались дослідження, присвячені діяльності державних і громадських установ України у галузі охорони культурної спадщини. Пояснюється це, в першу чергу, тим, що вивчення та систематизація наукового доробку кількох поколінь дослідників, узагальнення та використання передового досвіду дає можливість виробити нові підходи до оцінки існуючої спадщини, окреслити шляхи оптимізації роботи державних і громадських установ у цьому напрямі. Становленню фахових пам'яткоохоронних організацій передував довгий процес формування розуміння та усвідомлення самого по-

няття пам'яткознавство. Українська культура, так само як і західноєвропейська, мала пройти довгий шлях від антикваріїв, випадкових знахідок та несистематичних досліджень до планомірного пошуку, систематизації та наукового вивчення пам'яток.

У першій половині XIX ст. із зародженням промислового капіталізму велика роль в економічному житті належала містам. У 30-х рр. XIX ст. остаточно сформувався адміністративно-територіальний поділ українських земель, що входили до складу Російської імперії, були утворені генерал-губернаторства. Виступаючи пунктами адміністративного управління, губернські і, в значній мірі, повітові міста одночасно ставали потужними центрами культурного будівництва, розвитку вітчизняної науки, дослідження та збереження історико-культурної спадщини, проте не мали загальнодержавного органу, відповідального за збереження та охорону культурної спадщини. Визначальні функції у цій сфері належали Міністерству внутрішніх справ, Міністерству народної освіти та Синодові.

Актуальності набуло питання збереження пам'яток історії та культури саме на місцях. Українських вчених, творчу інтелігенцію, духовенство вже давно об'єднував інтерес до історії та пам'яток рідного краю, що і стало рушійною силою для розвитку перших громадських наукових товариств, комітетів, комісій тощо.

У Київському університеті Св. Володимира було створено Тимчасовий комітет для розшуку старожитностей (1835–1845 рр.). Пріоритетними завданнями для членів комітету було вивчення історичного минулого, традицій, старожитностей Наддніпрянської України та збереження останніх. При університеті з'явився один з перших в Україні археологічних музеїв – Музей старожитностей (1837 р.).

Наступницею Комітету стала Тимчасова комісія для розгляду давніх актів (Київська археографічна комісія) (1843–1921 рр.), створена як державна наукова установа. Її діяльність була спрямована на виявлення, пошук і збирання історичних писемних джерел, їх наукове опрацювання, підготовку до публікації та видання, що мало важливу роль у розвитку української архівної справи на першому її етапі.

Протягом другої половини XIX – початку XX ст. Одеське товариство історії та старожитностей (далі – ОТІС) (1839–1922 рр.) постійно опікувалося станом збереження місцевих пам'яток, здійснило низку пам'яткоохоронних заходів, археологічні розкопки античних міст – Пантикапея, Херсонеса, Ольвії та ін. Воно опікувалося Феодосійським музеєм старожитностей, Аккерманською (Білгород-Дністровською) та Судацькою фортецями, Мелек-Чесменським курганом у Керчі тощо [1, с. 325–326]. ОТІС регулярно видавав «Записки Одесского общества истории и древностей» (1841–1919 рр.).

З ініціативи таких відомих вчених, дослідників, як В. Антонович, В. Іконников, Ф. Тарновський та інших у Києві з'явився ще один впливовий осередок, пов'язаний з пам'яткоохоронною діяльністю, – Історичне товариство Нестора-літописця (далі – ІТНЛ) (1873–1931 рр.).